

Padom Mletačke Republike (1797.) i prelaskom Istre (i Labina) u austrijske ruke, 1805. u francuske te naposljetku ponovno pod austrijsku vlast 1813., bavi se, u vrlo kratkim crtama, pretposljednje, deveto poglavlje ove knjižice (78-79).

Posljednje je poglavlje (80-87) posvećeno etnografskom opisu recentnoga Labina (19. stoljeće), to jest Labina Lucianijeva doba. Navodi da u Labinu živi nešto više od 11 000 stanovnika, koji su najvećim dijelom Talijani te Liburni, Dalmatinci, Srbi i Albanci koje naziva Istranima zbog njihove povezanosti (i isprepletenosti) s domaćim talijanskim stanovništvom. Daje iscrpan opis odjeće muškaraca i žena koji napuštaju (ili su već napustili) tradicijski način odijevanja. Osim toga, donosi i kratak opis poljoprivrede i gospodarstva Labina, odnosno njegove okolice te gradskoga života u Labinu.

Tanja Kocković Zaborski

William Klinger, *Germania e Fiume: la questione fiumana nella diplomazia tedesca (1921-1924)*, Trieste: Deputazione di Storia Patria per la Venezia Giulia, 2011., 285 str.

U izdanju Deputazione di Storia Patria per la Venezia Giulia (Fonti e studi per la storia della Venezia Giulia, Fonti, Vol. XIII) objavljena je 2011. knjiga *Germania e Fiume: la questione fiumana nella diplomazia tedesca (1921-1924)* Williama Klingera, mladoga goričkoga povjesničara podrijetlom iz Hrvatske i stalnoga suradnika rovinjskoga Centra za povijesna istraživanja – Centro di ricerche storiche. Radi se o još jednoj iznimno vrijednoj knjizi o povijesti Rijeke koja svojim sadržajem bitno obogaćuje dosadašnje spoznaje o burnoj riječkoj prošlosti. Koristeći se dosad neobjavljenim dokumentima njemačkoga diplomatskog gradiva autor prikazuje i omogućuje cjelovit uvid u povijest grada u kontekstu međunarodnih sporazuma, otvorenih teritorijalnih pretenzija te političkih međunarodnih i nacionalnih prijedora tijekom prve polovice dvadesetoga stoljeća.

Knjiga je pisana talijanskim jezikom, a zasigurno bi bio vrlo koristan i hrvatski prijevod. Njezin slikovni materijal čine stare fotografije koje također svjedoče o tadašnjim zbivanjima u gradu, a na kraju je navedeno kazalo

osobnih imena i mjesta. Osobito bogat dio čini prilog „Dokumenti“ (117-271), koji najvećim dijelom sadrži njemačku diplomatsku korespondenciju i izvješća. Iz njih je moguće očitati tadašnje političke i gospodarske prilike u Rijeci, ali i složene međunarodne političke odnose koji će bitno utjecati na pitanje njezinoga statusa. Upravo je to i učinio autor ove knjige.

Klinger započinje kratkim „Predgovorom“ (5-6) u kojemu, uza zahvale i posvete, otkriva okolnosti nastanka knjige. Njezino polazište čine pronađeni njemački dokumenti o Njemačkom konzulatu u Rijeci. Riječ je o neobjavljenoj građi arhivskoga fonda Državnoga arhiva u Londonu (fond German Foreign Ministry Archives [GFM] 33/3769). Zatim slijedi „Uvod“ (7-10) u kojemu govori o pronalasku navedenih dokumenata u rudniku soli Berchtesgaden pokraj Salzburga 1945., a koji su na kraju završili u londonskom arhivu. Ovdje donosi i sažet pregled djelovanja navedenoga konzulata u razdoblju naznačenome u naslovu. Do sada je to bila potpuno nepoznata stranica bogate riječke povijesti. Valja reći kako su dosadašnja povijesna istraživanja prostora Rijeke za Prvoga svjetskog rata i poraća imala za posljedicu brojne objavljene studije talijanskih i stranih povjesničara. Međutim, dok je s jedne strane velika pozornost posvećena „danuncijadi“, s druge je strane slabije obrađeno ili gotovo zanemareno Zanellino razdoblje. U poglavlju „Rijeka i Londonski ugovor“ (11-16) razmatra se kontekst političkih zbivanja koja prethode završetku Prvoga svjetskog rata i slijede neposredno nakon njega. Poglavitito se to odnosi na raspad Austro-Ugarske, talijansko zaposjedanje područja obećanih Londonskim ugovorom i osnivanje nove jugoslavenske državne zajednice, Države Slovenaca, Hrvata i Srba nastale na ruševinama multietničke Monarhije. Londonski ugovor iz 1915., kojim su sile Antante obećale Italiji znatno proširenje državnoga teritorija na hrvatske obalne i otočne prostore na istočnoj jadranskoj obali, nije uključivao Rijeku. Radi ostvarivanja državnih interesa, talijanski premijer Vittorio Orlando zauzima se za cjelovito i potpuno oživotvorenje odredbi tajnog Ugovora kojima dodaje teritorijalni zahtjev prema gradu na Rječini. Kraj Prvoga svjetskog rata bitno je utjecao na složene državnopravne i političke promjene na riječkom području. U poslijeratnom razdoblju Rijeka se promiče u značajno mjesto preplitanja interesa i kao takva nalazi se u središtu pozornosti i različitih političkih subjekata. Život tadašnjega grada obilježavaju burna događanja, nemiri i prijepori između suprotstavljenih političkih opcija, a mir nastoje osigurati savezničke vojne jedinice.

Riječko pitanje i diplomatska borba oko buduće pripadnosti grada čine okosnicu poglavlja „Riječko pitanje i Mirovna konferencija 1919.“ (17-36) na koje se kronološki nadovezuje i „Ugovor u Rapallu 1920.“ (37-42). Pregovori u Parizu trebali su riješiti sporna teritorijalna pitanja i utvrditi državne granice između Italije i Kraljevine SHS. Velik prijedor za pregovaračkim stolom izazvalo je upravo pitanje statusa Rijeke. Talijanskom teritorijalnom posezanju utemeljenom na odredbama Londonskoga ugovora i strateškim argumentima, a koje je sada uključivalo i Rijeku, otvoreno se suprotstavio američki predsjednik Woodrow Wilson. Kao svojevrsni arbitar, počeo se priklanjati uvjerenju o uređenju Rijeke kao slobodnoga grada u službi svih naroda. Prvom službenom predstavljanju nacrtu o Riječkoj Državi (*Stato indipendente di Fiume*) na Konferenciji prethodio je dolazak Ruggera Gottardija, predsjednika Riječke autonomne demokratske stranke (*Partito Autonomo Democratico Fiumano*), do tada nepoznatoga po političkoj djelatnosti. Njegovu prisutnost u trenutcima koji su za Rijeku bili presudni autor drži vrlo znakovitom. Jednako tako prihvaća i tezu Ljubinke Karpowitz, koja dolazak Gottardija povezuje s interesima engleskih diplomatskih krugova i s nastojanjima slabljenja Talijanskoga nacionalnog vijeća (*Consiglio Nazionale Italiano*). Spor između ratnih saveznika odrazio se na kaotično stanje i zaoštrene političke prilike u gradu koji će Gabriele D'Annunzio sa svojim legionarima okupirati 12. rujna 1919. Kako zbog oprječnih stajališta na Konferenciji nije postignut dogovor, određivanje granice zahtijevalo je daljnja izravna jugoslavensko-talijanska pregovaranja. Teritorijalno razgraničenje, odnosno rješenje Jadranskoga pitanja uređeno je 1920. Ugovorom u Rapallu. Postignutim sporazumom trebala je nastati Slobodna Država Rijeka (*Stato Libero di Fiume*) čije su granice i status definirani 4. člankom Ugovora. Unatoč protjerivanju D'Annunzija iz grada nakon Krvavoga Božića i pobjede na izborima 1921., Riccardo Zanella nije uspio stvoriti politički prostor između talijanskih nacionalista i Jugoslavena. Tako je Rijeka postala sredstvo u rukama talijanske diplomacije, njezino se gospodarstvo još više vezalo uz Italiju, a jedini propisano izabran predsjednik Riječke Države postao je talac talijanske vlade.

Najopsežnije je poglavlje glavnoga dijela knjige „Njemački konzulat u Rijeci 1921. – 1922.“ (43-64), koje na temelju bogate arhivske građe rekonstruira zaoštrenu riječku postrapalsku scenu. U novonastalim okolnostima trebala je zaživjeti Slobodna Država Rijeka i tako postati novi subjekt međunarodnoga

prava. Upravo tada Berlin poduzima korake za ponovnu uspostavu konzulata u Rijeci, koji je već u kolovozu 1921. bio potpuno djelotvoran. U ostvarivanju toga nauma bavarski političar grof von Podewils odabire Carla Hoffmanna, njemačkoga državljanina i tršćanskoga gospodarstvenika. Hoffmann u svojim izvješćima prikazuje tadašnje političke i gospodarske prilike u samoj Rijeci, ali i njezino pitanje u širim međunarodnim odnosima. Zanella pobjeđuje na izborima i u dramatičnim uvjetima formira vladu koja se ipak neće dugo održati. O svojoj izbornoj pobjedi u listopadu 1921. obavještava kancelara Karla Josepha Wirtha, a tijekom istoga mjeseca intenzivnim dopisivanjem između Rijeke i Berlina formalizirani su odnosi između dviju država. U gradu se izmjenjuju privremene vlade, postavljeni su talijanski komesari koji zastupaju talijanske državne interese, a nova okosnica sukoba između Kraljevine Italije i Kraljevine SHS postaje pitanje pripadnosti luke Baroš.

Poglavlje „Pojava fašizma“ (65–80) donosi presjek događanja uslijed razvoja i afirmacije fašizma koji će u potpunosti promijeniti strateški okvir Riječkoga pitanja, ali i analizu turbulentnih zbivanja na tadašnjoj međunarodnoj pozornici. U kontekstu međunarodnih prilika i talijanske vanjske politike razvidno je Mussolinijevo taktiziranje u konstelaciji političkih snaga s namjerom ostvarivanja vlastitih ciljeva. Takvo postupanje uvjetovano je talijanskom ovisnošću o velikim silama, a poglavito zbog tadašnje gospodarske slabosti kao prepreke afirmaciji njezine ekspanzionističke politike. Jednako tako, to je vrijeme kada se gasi Njemački konzulat u Rijeci. Ovdje autor apostrofira umijeće Hoffmannovih objektivnih i nepristranih izvješća o riječkoj sceni. Politička krhkost jugoslavenske države opterećena nacionalnim problemima također će se bitno reflektirati na njezina teritorijalna potraživanja, kao i pitanje statusa Rijeke koje zahtijeva novu fazu pregovora za još uvijek nedefinirano riječko pitanje.

Neke odrednice Mussolinijeve agresivne vanjske politike i nove međunarodne napetosti, poglavito u okviru pogoršanih talijansko-grčkih i talijansko-jugoslavenskih političkih odnosa, te njihovog odjeka na Riječko pitanje prikazane su u poglavlju pod naslovom „Rijeka i Krf 1923.“ (81–96). U navedenim okolnostima pitanje Rijeke nameće se kao test u novom poretku dinamičnih međunarodnih relacija na prostoru Balkana i Jadrana. To je vrijeme kada posljednji predsjednik Slobodne Države Rijeka predaje ostavku novom talijanskom vojnom guverneru, a što je zapravo bio korak prema pripojenju Rijeke Italiji.

Posljednje poglavlje „Rimski sporazumi i aneksija 1924.“ (97-110) posvećeno je političkim odnosima na međunarodnoj sceni kao i daljnjim diplomatskim talijansko-jugoslavenskim pregovorima koji su okončani potpisivanjem Rimskih ugovora 1924. (Pakt o prijateljstvu i Sporazum o Rijeci). Sukladno Ugovorima, prostor Slobodne Države Rijeke anektiran je talijanskom državnom korpusu, a Riječko pitanje riješeno u korist talijanskih geopolitičkih i ekonomskih interesa. Tako događanja u Rijeci predstavljaju važan dio povijesnih procesa koji su zahvatili i obilježili velik dio Središnje i Istočne Europe nakon Prvoga svjetskog rata. U „Zaključku“ (111-113) autor apostrofira teze koje se tiču Rijeke i talijanskih ekspanzionističkih težnji u kontekstu tadašnje konstelacije nacionalnih i međunarodnih političkih odnosa te njihove posljedice na definiranje istočne talijanske granice.

Knjiga Williama Klingera značajan je doprinos istraživanju te prilog preciznijem viđenju sudbine i statusa Rijeke nakon Prvoga svjetskog rata. Svojim sadržajem zasigurno će izazvati interes ne samo znanstvene, nego i šire čitalačke javnosti jer kroz njemačke diplomatske izvore donosi nove poglede na bogatu riječku povijest.

Ana Anić Opašić

Marta Verginella, *Granica drugih. Pitanje Julijske krajine i slovensko pamćenje*, preveo Franko Dota, Zagreb: Srednja Europa, 2011., 147 str.

Hrvatsko izdanje monografije *Granica drugih* tršćanske povjesničarke Marte Verginelle treće je u nizu. Naime, za talijanskim izvornikom, objavljenim 2008., doskora je uslijedio slovenski prijevod (2009., prev. Tea Štoka), a zahvaljujući agilnosti zagrebačke Srednje Europe i hrvatskom je čitateljstvu omogućen neposredniji kontakt s dosezima studije posvećene prvenstveno izazovima pred kojima se pod fašizmom našlo slovensko stanovništvo etnički šarolikoga pograničnog prostora, u godinama nakon Prvoga svjetskog rata pripojenoga Italiji. Navedeni podaci prelaze „bibliografski“ okvir: tri u kratko vrijeme objavljene inačice Verginelline knjižice spomena su vrijednim indikatorom kakvoće sadržaja sabijenoga na razmjerno malom broju stranica, ali impliciraju i dugovječnost podjela oblikovanih upravo u razdoblju kojim se autorica pozabavila. Drugim riječima, kako bi novi povjesni-